

تاملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی

محمد عباس زاده، استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه تبریز*

چکیده

امروزه دنیای علم، به طور مداوم، با شتاب بالایی تغییرات عدیده‌ای را به خود می‌بیند؛ طوری که در همه‌ی زمینه‌ها و از جمله در حوزه‌ی روش‌های تحقیق نیز، این تغییرات محسوس است. با این حال، اگر مفاهیمی چون اعتبار و پایایی در حوزه‌ی روش‌شناسی، در دوره‌ی اثباتی با اصول و قوانین مشخص و جهان‌شمولی به کاربرده می‌شدند، در دوره‌ی پسا اثباتی امروزین که توجه به تحقیقات کیفی بیشتر از گذشته نمود پیدا کرده است، این اصول، حالت جهان‌شمولی خود را از دست داده‌اند. تأکید عده‌ای از صاحب نظران حوزه‌ی تحقیق کیفی به کاربرد تکنیک‌های معمول اعتبار و پایایی حوزه‌ی کمی در پژوهش کیفی از سویی و تأکید گروهی دیگر بر تمایز این معیارهای مهم در تحقیقات کمی و کیفی از سوی دیگر، دال بر این گسست در ارائه‌ی اصول عالمگیر در حوزه‌های مختلف، مخصوصاً حوزه‌ی روش‌شناختی است. بر این اساس، مقاله‌ی حاضر در نظر دارد ضمن معرفی ماهیت روش‌های تحقیق کیفی به ایجاز و طرح مفاهیم اعتبار و پایایی در سنت آن، کاربرد اعتبار و پایایی را در تحقیقات کیفی روشن نماید.

واژه‌های کلیدی: پژوهش کیفی، اعتبار، پایایی، اعتبار پذیری، انتقال پذیری، قابلیت وابستگی

مقدمه

کسانی چون شلاپرماخر^۲ آغاز کرد، راه‌گشای مکتب تاویل شد که یک‌سره بر جهان بین‌الذهانی کنشگران تأکید می‌ورزید و بدین‌گونه ایده‌ی کیفیت‌گرایی وارد مباحث روش‌شناختی شد.

پدیدارشناسی هوسرل^۳ در رواج و گسترش ذهنیت‌گرایی و مخالفت با پوزیتیویسم بر آگاهی و جهان پدیدارها و نیت‌های کنشگران تأکید ورزیده، راه را بر پارادایم تفسیرگرایی که در حوزه‌ی تحقیقات کیفی، از جمله پایه‌های مهم مباحث هستی‌شناسانه به شمار می‌رود، هموار نمود. بر اساس اصول این پارادایم، برای درک برداشتها و نیت‌های کنشگران باید به جهان آنان رسوخ کرد و از زاویه‌ی دید آنان به نظاره‌ی جهان و تفسیر آن نشست.

مخالفت با کمیت‌گرایی در مکاتب کنش متقابل نمادین و روش‌شناسی مردم‌نگارانه در قالب بی‌اعتمادی رابرت پارک^۴ به آمار و تأکید هربرت بلومر^۵ بر استفاده از روش درون‌نگری همدلانه و ترجیح روش‌های نرم به جای روش‌های آماری و علمی سخت، مورد تأکید مکتب آیوا (ریتزر، ۱۳۸۳:۳۰۴)، و انجام آزمایش‌های نقض‌کننده‌ی هارولد گارفینکل^۶ که یک‌سره بر انجام آزمایش در محیط و زمینه‌ی طبیعی تحقیق تأکید می‌ورزید، نشان‌دهنده‌ی تأثیر زمینه‌ها و چهارچوب‌های تئوریک بر

روش‌های پژوهش کیفی محصول نگرشی جدید به تحقیق در فرایند گذار از کمیت‌گرایی پوزیتیویسم به ذهنیت‌گرایی پدیدارشناسی و تاویل هستند. کوشش در جهت پرهیز از آمارگرایی صرف و تعریف تمام جنبه‌های ذهنیت‌انسانی با اعداد و ارقام و مشاهده‌ی رفتار به صورت طبیعی آن، از جمله‌ی نخستین اهداف پژوهش کیفی بود. بی‌تردید، حرکت روش‌شناختی پژوهش از شیوه‌های کمی به کیفی، معلول فرایند گسترده‌ی تغییرات در حوزه‌های تئوریک علوم انسانی و اجتماعی بوده است. پوزیتیویسم با توجه به ماهیت و نگرش آن معتقد به کاربرد روش‌های علوم طبیعی در علوم انسانی بود و این البته با روح تحقیق کمی که در آن بر قیاس، نظریه‌سازی و کوشش در جهت تایید یا ابطال فرضیات با تکیه بر آمار تأکید می‌شد، سازگار بود. از یک دیدگاه افراطی، پوزیتیویسم بر این پیش‌فرض تأکید می‌کند که نه تنها عینیت فقط از طریق جهان بیرونی بدست می‌آید، بلکه خود جهان عینی و بیرونی مستقل از افراد، تنها منبع صحیح کسب نظرها و دیدگاه‌هاست (Krik and Miller, 1986:14). مخالفت با این الگوبرداری مطلق از علوم طبیعی اگرچه از مدت‌ها قبل آغاز شده بود، اما ديلتای^۱ آن را در روش‌شناسی خود بنیادی نو بخشید و فهم را در علوم انسانی به جای تبیین در علوم طبیعی به کار برد و بدین‌گونه بر نگرش پوزیتیویستی انتقادات اساسی وارد آورد. راهی که ديلتای با تکیه بر اندیشه‌های

² Schleiermacher

³ HosreilL

⁴ Robert Park

⁵ Herbert Blumer

⁶ Harold Garfinkel

طرح‌های پژوهش کیفی در حوزه‌های روش‌شناختی بوده است.

بنابراین، علی‌رغم تأکید بسیاری از نویسندگان بر شروع و تداوم تحقیقات کیفی در حوزه‌های آموزشی و تربیتی و با در نظر گرفتن اهمیت این‌گونه پژوهش‌ها، به نظر می‌رسد حوزه‌های تئوریک علوم انسانی و جامعه‌شناسی در رشد و گسترش مباحث مربوط به روش‌های پژوهش کیفی، نقشی مهم و اساسی بر عهده داشته اند (Bryman, 2001: 265).

انواع و اقسامی از روش‌های کیفی، نظیر مطالعه‌ی موردی، تحلیل اسنادی و ... وجود دارند (Wood, 2006:2) هدف پژوهش کیفی با توجه به ماهیت آن، مطالعه‌ی عمیق و همه‌جانبه بر روی پدیده‌ی مورد مطالعه است. بنابراین، به نظر می‌رسد تحقیق کیفی بیشتر بر پایه‌های پدیدارشناسی، تفسیرگرایی و تاویل استوار است که در هر سه رهیافت بر جنبه‌های ذهنی و سوژکتیو اندیشه‌ی انسانی تأکید می‌شود.

پژوهش کیفی به محیط‌های طبیعی توجه دارد و سر و کار آن با جریان طبیعی زندگی و موقعیت‌هایی است که به‌طور طبیعی در جریان وقایع، لحظه به لحظه و روز به روز شکل می‌گیرند. پژوهشگر کیفی به دنبال تجربه‌ی زنده در شرایط واقعی است و می‌کوشد بدون برهم زدن صحنه و به صورت غیر مداخله‌ای به گرد آوری داده‌ها پردازد و هدف وی از این کوشش، اطمینان یافتن از این امر است که داده‌ها و تحلیل آنها انعکاس درستی از وقایع جاری هستند (Wood, 2006:7).

آنچه در پژوهش کیفی مهم است، تأکید بر کلی‌نگری، حرکت از مشاهده‌ی جزئیات رفتار و الگوسازی آن به سوی نظریه‌سازی، منطق استقرایی، طبیعت‌گرایی و توجه به تأمیت پدیده‌ی اجتماعی است.

محققانی که تحقیقات کیفی را بر عهده می‌گیرند، غالباً از ابتدای کار به مشاهده‌ی جامع می‌پردازند و سپس به جای آنکه هر عنصر را که از جهان‌بینی افراد مورد مشاهده و مورد مصاحبه سرچشمه می‌گیرد، جدا کنند، عنصرهایی را که از جهان‌بینی خودشان سرچشمه می‌گیرد، جدا می‌سازند (بی، ۱۳۸۱:۵۸۲).

از دیرباز در خصوص دقت اندازه‌گیری داده‌ها و ابزارهای تحقیق در بین پژوهشگران، مباحث مختلفی وجود داشته است. با توجه به اندازه‌گیری و شاخص‌پذیر ساختن رفتارهای انسانی، اطمینان از دقت و صحت نتایج، به پیدایش انواع و اقسام اعتبار^۱ و پایایی^۲ در پژوهش‌های انسانی منجر شد. این امر در پژوهش‌های کمی با توجه به مبانی زیربنایی و معرفت‌شناسانه‌ی آن تحت آزمون‌های آماری دقیق رشد و توسعه یافت، اما با پیدایی روش‌های پژوهش کیفی و با توجه به برداشت‌های متفاوت و تأکید آن بر جنبه‌ی کیفی رفتار انسانی، اعتبار و پایایی هم از آزمون‌های آماری حوزه‌ی کمی به سوی مفاهیمی نسبی‌گرایانه تر و تفسیری‌تر تغییر کرد.

موارد یاد شده نشان می‌دهد که اگرچه در ارزیابی روش‌های پژوهش کیفی نیز مانند روش‌های کمی، به ابزارهایی خاص، نظیر اعتبار و پایایی نیاز

¹ Validity

² Reliability

است؛ اما در پژوهش‌های کیفی اعتبار و پایایی مانند روش‌های کمی، بر اصول مشخصی استوار نیست؛ البته، این به زیربنا و منطق درونی پژوهش کیفی و جنبه‌ی تفسیری و تأویلی آن بر می‌گردد؛ چنانکه حتی عده‌ای از محققان کیفی احراز اعتبار و پایایی را برای پژوهش کیفی به دلیل برداشت‌های متفاوت رفتارها و گفتارها از سوی مشاهده‌گران بی‌فایده می‌دانند، اما در مقابل، عده‌ای دیگر از پژوهشگران هم با توجه به ویژگی متمایز و متفاوت پژوهش کیفی از کمی به جای اعتبار و پایایی، به ابداع مفاهیمی نو همچون تایید^۱ پذیری و انتقال پذیری^۲ و . . . اقدام نموده‌اند. با توجه به تنوع دیدگاه‌ها و گوناگونی مباحث اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی در ادامه کوشش شده است تا حد امکان نسبت به ارائه‌ی دیدگاه‌ها و نظرگاه‌های مختلف در مورد مفاهیم مورد بررسی اقدام گردد.

اعتبار در پژوهش‌های کیفی

باتوجه به ویژگی‌های ذکر شده برای پژوهش کیفی و داشتن ریشه‌های تفسیری و تأویلی آن، مبحث اعتبار از جمله مباحث قابل بحث در این حوزه است و از دیرباز در بین پژوهشگران کیفی در خصوص چگونگی کسب اعتبار تحقیق و چگونگی اطمینان از آن مباحث متعددی صورت پذیرفته است.

اعتبار به این موضوع می‌پردازد که آیا موضوعی که ادعا می‌شود، به طور واقعی بررسی شده است؟ (مشابهت با کمی). نکته‌ی افتراق این است که در

تحقیقات کمی، ایده‌های اعتبار بر شیوه‌هایی نظیر اعتبار مقیاس‌های رتبه‌بندی مورد استفاده در یک مصاحبه‌ی ساختارمند متمرکز می‌شود، اما در تحقیقات کیفی توجه به اعتبار تفاسیر است (فلیک، ۱۳۸۵). مفهوم اعتبار در تحقیقات کیفی از منظرهای مختلفی به کار رفته‌است. این مفهوم واحد نبوده، بلکه مفهومی پیچیده و فراگیر و همه‌جانبه بوده‌است. کاربرد این مفهوم در پروژه‌ها و مطالعات تحقیق اجتناب‌ناپذیر بوده است. هرچند که بعضی از محققان کیفی عنوان داشته‌اند که اعتبار در تحقیقات کیفی کاربردی ندارد، اما در نهایت استفاده از مقیاسی را برای تحقیقاتشان و کنترل صلاحیت آن، لازم دیده‌اند. برای مثال، کرسول و میلر^۳ (۲۰۰۰)، معتقدند اعتبار تحت تأثیر این قرار می‌گیرد که یک محقق، چه مفروضات پارادایمی را در مطالعه‌ی خود انتخاب نموده‌است. با وجود این، هر کدام از محققان از منظر دیدگاه خودی به موضوع اعتبار نگریسته و در کاربرد آن از مفاهیم متعددی، نظیر کیفیت^۴، دقت^۵ و قابلیت اعتماد استفاده کرده است (Golafshani, 2003).

استنباک^۶ (۲۰۰۱)، برای استفاده‌ی اعتبار در مطالعات کیفی، ارائه‌ی تعریف مجددی از این مفهوم را ضروری می‌داند. دیویس و رود^۷ (۲۰۰۲)، معتقدند که واژه‌ی دقت به نوعی با اعتبار ارتباط دارد. آنها مدعی هستند که کاربرد مفهوم دقت در مطالعات کیفی با کاربرد این مفهوم در مطالعات کمی تفاوت

³ Creswell & Millr

⁴ quality

⁵ rigor

⁶ Stenbacka

⁷ Davies & Rodd

¹ Creadibility

² Transferability

قابلیت اعتبار (اعتبارپذیری): مشابه اعتبار درونی
(در پژوهش کمی)؛

قابلیت انتقال (انتقال پذیری): مشابه اعتبار بیرونی
(در پژوهش کمی)؛

قابلیت تایید (تاییدپذیری): مشابه (Bryman, 2001: 272).

اعتبارپذیری به واقعی بودن توصیف‌ها و یافته‌های پژوهش اشاره دارد و عبارت است از درجه‌ی اعتماد به واقعی بودن یافته‌ها برای شرکت کنندگان پژوهش و برای زمینه‌ای که این پژوهش در آن انجام شده است؛ به این معنا که آنچه در یافته‌ها و نتایج تحقیق از سوی پژوهشگر ذکر می‌گردد، همانی باشد که در نظر و ذهن پاسخگو بوده است و در جهت رسیدن به این امر لینکلن و گوبا به مواردی، همچون تماس طولانی با محیط پژوهش، مشاهده‌ی مستمر، بررسی از زوایای مختلف، تبادل نظر با هم‌تایان، تحلیل موارد منفی، کفایت مراجع و کنترل از سوی اعضا اشاره می‌کنند (حریری، ۱۳۸۵: ۶۶).

رسیدن به قابلیت اعتبار یا همان اعتبارپذیری با استفاده از تکنیک‌های زیر عملی است:
۱- استفاده از تکنیک‌های تثلیث، نظیر استفاده از منابع تاییدگر، محققان و روش‌هایی متعدد در طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده که این امر به افزایش قابلیت اعتبار می‌انجامد.

۲- استفاده از تکنیک کسب اطلاعات دقیق موازی^۶ نظیر نمایش و ارائه‌ی تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن به

اساسی دارد، بنابراین، هدفشان بر این است که مفهوم سازی مجددی از این مفهوم به عمل آورند. محققان یاد شده در صدد مفهوم‌سازی مجدد دقت از طریق کشف ذهنیت^۱، بازاندیشی^۲ و کنش متقابل اجتماعی در امر مصاحبه هستند (Golafshani, 2003). دقت در تحقیقات کیفی به محققان اجازه می‌دهد که یک موضوع را با عمق زیاد شکافته، داده‌هایی پرمایه را به دست آورند. آنها برای رسیدن به هدف مذکور، ضمن صرف وقت و هزینه‌ی زیاد برای کشف مساله از روش‌های متعددی نیز برای حصول به این امر استفاده می‌نمایند. این همان فرایندی است که از آن به عنوان تثلیث^۳ یاد می‌شود (Lisa, 2006).

با توجه به مرتبط بودن مبحث اعتبار به وسائل و دقت اندازه‌گیری عده‌ای از محققان کیفی نظیر کیرک، میلر و ماکسول^۴ از روش‌های معمول ارزیابی اعتبار در در حوزه‌ی کمی استفاده می‌کنند. در برابر آنها، عده‌ای دیگر از محققان کیفی با ایجاد روش‌ها و مفاهیم جدید ارزیابی اعتبار در جهت متمایز نمودن حوزه‌ی کیفی از کمی تلاش می‌کنند. برای مثال، لینکلن و گوبا^۵ (۱۹۸۵) و لینکلن (۱۹۹۴) معتقدند کوشش در جهت ایجاد و گسترش روش‌های جایگزین ارزیابی اعتبار برای پژوهش کیفی ضروری است. این دو در جهت گسترش این ابزارها از مفاهیم زیر برای جان‌نشین‌سازی مفاهیم به کار رفته در حوزه‌ی کیفی استفاده می‌کنند:

¹ Subjectivity

² Reflexivity

³ Triangulation

⁴ Kirk, Maxwell & Miller

⁵ Lincoln & Guba

⁶ peer debriefing

بر بیشترین و دقیق‌ترین توصیف‌ها از جزئیات یک فرهنگ تأکید می‌شود (Bryman, 2001: 272).

رسیدن به قابلیت انتقال یا همان انتقال‌پذیری با استفاده از تکنیک‌های زیر عملی است:

۱- توسعه و توصیف غنی از مجموعه داده‌های مطالعه‌ی موردنظر در طول مرحله‌ی گردآوری داده‌ها که این امر می‌تواند پتانسیل‌های قابلیت انتقال را افزایش دهد.

۲- استفاده از رویه‌های ویژه‌ی کدگذاری و تحلیل نمادها، نشانه‌ها و سایر موارد در مرحله‌ی تحلیل داده که به اطمینان از قابلیت انتقال کمک می‌کند (Andreas, 2003).

تاییدپذیری به معنای کوشش در جهت احراز شاخص عینیت در پژوهش است؛ هرچند این مفهوم در پژوهش‌های کمی به معنای پرهیز محقق از تأثیر سوگیری‌ها و ارزش‌دوری‌ها در تحقیق است. در پژوهش کیفی این امر بیشتر به معنای قدرت تحلیل و دقت داده‌ها و میزان تایید آنهاست (حریری، ۱۳۸۵: ۶۶).

رسیدن به قابلیت تایید یا همان تاییدپذیری در طی جمع‌آوری و تحلیل داده در طول تحقیق، بررسی داده‌های خام، تفسیرها و پیشنهادها و یافته‌ها را می‌طلبد. در صورت لزوم بررسی‌کننده باید داده‌های خام و کلیه‌ی یادداشت‌ها، اسناد و ضبط شده‌ها را برای بازبینی‌های بعدی نگه‌دارد. در این مرحله بررسی کیفیت یافته‌ها و تفسیرها و قضاوت درباره‌ی آنها حیاتی است (Andreas, 2003).

متخصصان امر که این امر نیز می‌تواند به غنای قابلیت اعتبار بینجامد.

۳- استفاده از تکنیک کنترل‌های اعضا: از طریق ارائه‌ی تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن به پاسخگویان تا از واکنش‌های آنان در مرحله‌ی گزارش نوشته‌ها آگاهی حاصل آید.

۴- قابلیت اعتبار، همچنین می‌تواند در طی مرحله‌ی طرح تحقیق از طریق ظرافت‌کاری محقق در بیان مفروضات، فراگیر بودن آن و جهت دهی تئوریک‌اش حاصل آید.

۵- خودبازبینی محقق^۱ در طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده، یکی دیگر از روش‌هایی است که می‌تواند به افزایش قابلیت اعتبار بینجامد (Andreas, 2003).

انتقال‌پذیری که جایگزین اعتبار بیرونی حوزه‌ی کمی به شمار می‌رود، به معنای قابلیت تعمیم نتایج به سایر حوزه‌ها و زمینه‌هاست. با توجه به انجام بیشتر پژوهش‌های کیفی بر روی گروه‌های کوچک و با روش‌های کیفی، به نظر می‌رسید که قابلیت تعمیم نتایج در این حوزه اندکی با مشکل مواجه باشد و

بیشتر پژوهشگران استفاده از داده‌ها و نتایج را در سایر زمینه‌ها بسته به نظر شخص محقق مرتبط بدانند. به همین دلیل، لینکلن و گوبا معتقدند استفاده از داده‌های تحقیق در سایر حوزه‌ها و یا همان حوزه‌ی بررسی مربوطه یک دیدگاه تجربی است. در مقابل، عده‌ای از محققان کیفی هم موافق توسعه چیزی هستند که گرتز (۱۹۷۳) آنرا توصیف حداکثری نامیده است که در آن

¹ self-monitoring

جدول شماره ۱- تکنیک‌های ایجاد اعتبار

تکنیک‌های کیفی	انواع اعتبار	آزمون‌های متناظر در مطالعه‌ی موردی
آزمون قابلیت تایید از طریق بررسی داده‌ها، یافته‌ها و پیشنهادها	اعتبار سازه‌ای	قابلیت تایید (متناظر با عینیت و بی طرفی در پوزیتیویسم)
تثلیث (داده‌ها، بررسی کننده و روش‌ها) کسب اطلاعات دقیق کنترل‌های اعضا - مفروضات، جهان بینی و جهت‌گیری‌های تئوریک محقق	اعتبار درونی	قابلیت اعتبار
توصیف غنی داده‌ها تحلیل‌های میان موردی استفاده از رویه‌های ویژه‌ی کدگذاری و تحلیل	اعتبار بیرونی	قابلیت انتقال

Source: Andreas, 2003

انواع اعتبار

الف) اعتبار سازه‌ای

اعتبار سازه‌ای به شکل‌گیری مقیاس‌های عملیاتی مناسب برای مفاهیم بررسی شده به کار می‌رود. برای مثال، در مصاحبه‌های انجام یافته، اعتبار سازه‌ای از طریق سه تاکتیک ایجاد می‌گردد:

۱- تثلیث پرسش‌های مصاحبه‌ای در طرح تحقیق از طریق دو یا چند سؤال عملی؛ به طوری که از زوایای مختلف به پدیده‌ی مورد نظر پرداخته شود. منظور این است که محقق کیفی برای بررسی پدیده‌ی مورد نظر، تنها به یک سؤال اکتفا نکند، بلکه بهتر است از چندین سؤال برای رسیدن به فهم‌های پرمایه از آن موضوع، استفاده نماید.

۲- تحلیل موارد منفی که مصاحبه کننده می‌کوشد تبیینات متناقض تفسیر شده در داده‌ها را به نوعی حل کند.

۳- انعطاف روش: در این صورت محقق می‌تواند برنامه‌ی مصاحبه را مجدداً ارزیابی و محتوا و فرایندهای آن را بازبینی کند (اعتبار محتوا) (Rao & Perry, 2003).

ب) اعتبار درونی^۱:

اعتبار درونی به روابط علی و میزان تأثیر یک متغیر بر سایر متغیرها اشاره دارد. اعتبار درونی در مصاحبه‌های همگرا بر پایه‌ی انتخاب نمونه‌ی هدفمند^۳ و بر اساس پرمایگی اطلاعات^۴ ایجاد می‌گردد (Rao & Perry, 2003).

به منظور افزایش اعتبار درونی داده، رویکردهای تحقیق کیفی، نظیر رویکرد تئوری زمینه‌ای در برگیرنده‌ی کدگذاری باز^۵ در توسعه‌ی مفاهیم،

¹ Content Validity

² Internal Validity

³ purposeful sample

⁴ information richness

⁵ Open coding

از این امر انتخاب می‌شوند (Rao & Perry, 2003). بر این اساس، اعتبار بیرونی به نوعی با حذف و یا اصلاح پراکندگی‌های نامربوط مناسبت دارد. کمپل و استنلی^۴ گزاره‌های مختلفی برای بحث تعمیم نتایج در زمینه‌های مختلف مطرح کردند. آنها کوشیدند تا این منطق را در حوزه‌ی تحقیق کیفی کاربردپذیر سازند. پژوهشگران دیگری نیز کوشیدند تا مفاهیم جایگزین کیفی را برای تعمیم تجربی نتایج زیر عنوان اعتبار بیرونی پیدا کنند (Seale, 1999).

لینکلن و گوبا (۱۹۸۵)، با توجه به اینکه وجود شرایط و زمینه‌های محیطی در پژوهش کیفی، تعمیم نتایج را به محیط‌ها و زمینه‌های دیگر ناممکن می‌سازد، اعتقاد دارند که قابلیت انتقال یافته‌ها در پژوهش کیفی به این موضوع بستگی دارد که تا چه حد میان شرایطی که یافته‌ها به آن منتقل می‌شوند و شرایط پژوهش اصلی، مشابهت وجود داشته باشد. به همین دلیل، پژوهشگر باید در مورد کلیه نکاتی که ممکن است بر این قابلیت انتقال اثر بگذارد، اطلاعات کاملی ارائه دهد. به این ترتیب، انتقال پذیری از دیدگاه کیفی مسئولیت کسی است که در مورد قابلیت انتقال یافته‌ها به شرایط ویژه خود، تصمیم‌گیری می‌کند (حریری، ۱۳۸۵).

مقولات و خصوصیات آنها، کدگذاری محوری^۱ در توسعه‌ی روابط بین مقولات و خرده مقولات و نهایتاً کدگذاری انتخابی^۲ در یک‌پارچگی مقولات برای ساخت چهار چوب تئوریک بوده است. این فرایند تا زمانی ادامه می‌یابد که دیگر هیچ موضوعی را نتوان از آن استنباط کرد. این فرایند زمانی پایان می‌پذیرد که پیشرفت مدل به حداقل‌ترین خود رسیده باشد. این مرحله، مرحله‌ی اشباع نظری و مرحله‌ای است که اعتبار درونی آزمون شده. با حصول اشباع نظری، مقایسه با ادبیات موجود صورت می‌پذیرد. در این مرحله، مقایسه‌ی تئوری پدید آمده با تئوری موجود مقایسه می‌شود، تا ثبات لازمه برقرار گردد. به عبارتی، در این مرحله تضادها و تفاوت‌ها کشف می‌گردد. این فرایند باید ساخت تئوری را بهبود بخشیده، بر اعتبار درونی بیفزاید. همچنین آن، اعتبار بیرونی را با ایجاد قلمروی که بتوان یافته‌های مطالعه‌ی مورد نظر را به کار برد، بهبود و توسعه می‌بخشد (Jaruan, Nigel & Keith, 2006).

ج) اعتبار بیرونی^۳

اعتبار بیرونی به توانایی یافته‌های تحقیق برای تعمیم‌پذیری اشاره دارد. این معیار که در پژوهش‌های کیفی معیار انتقال‌پذیری نامیده می‌شود، در اصل همان بحث تعمیم نتایج تحقیق است. در پژوهش کیفی، اعتبار بیرونی از طریق تکرارپذیری تئوریک در نمونه‌ی مصاحبه شونده ایجاد می‌گردد. بنابراین، کارشناسان خبره‌ای در زمینه‌های مختلف برای اطمینان

¹ Axial Coding

² Selective coding

³ External Validity

⁴ Campbell & Stanley

جدول شماره ۲- تکنیک‌های آزمون اعتبار در تحقیقات کیفی

تکنیک‌های آزمون اعتبار در تحقیقات کیفی	انواع اعتبار
جمع‌آوری داده از منابع متعدد که مقیاس‌های متعددی را برای یک پدیده فراهم می‌سازد. ایجاد تثلیث از پرسش‌های مصاحبه تحلیل موارد منفی انعطاف پذیری چهارچوب تئوریک پیشنهاد شده	اعتبار سازه‌ای
انتخاب نمونه برای پرمایگی اطلاعات	اعتبار درونی
انتخاب نمونه برای تکرار پذیری تئوریک	اعتبار بیرونی

Source: Rao & Perry, 2003

پایایی در پژوهش‌های کیفی

است که محققان کیفی، باید در طراحی یک مطالعه، تحلیل نتایج و قضاوت درباره‌ی کیفیت مطالعه، به موضوع پایایی توجهی خاص داشته باشند. مطابق با این موضوع، سؤال این است که چگونه یک بررسی کننده می‌تواند آزمودنی‌ها و یا مخاطبان خود را قانع کند که یافته‌های حاصل شده از این بررسی، دقیق بوده است؟

در پاسخ به این سؤال، هلی و پری^۳ (۲۰۰۰) ادعا می‌کنند که کیفیت یک مطالعه در هر پارادایمی باید از منظر پارادایم مرتبط با آن ارزیابی شود. برای مثال، پایایی و اعتبار از جمله ملاک‌های اساسی کیفیت در پارادایم کمی است، اما در پارادایم کیفی، واژه‌های بی‌طرفی^۴، قابلیت اعتبار^۵ یا پایداری^۶، تایید^۷ یا قابلیت قابلیت وابستگی^۸، قابلیت کاربرد^۹ یا قابلیت انتقال^{۱۰}

هرچند که پایایی مفهومی برای بررسی و ارزیابی تحقیق کمی است، اما این مفهوم در هر نوع تحقیقی می‌تواند کاربرد داشته باشد. اگر پایایی را به عنوان ایده بررسی کنیم و به عنوان روش استنباط اطلاعات در نظر بگیریم، در این صورت، مفهوم مذکور برای بررسی کیفیت در هر مطالعه‌ی کیفی بسیار مهم خواهد بود، بنابراین، زمانی که پایایی مفهومی برای ارزیابی کیفیت در مطالعات کمی با اهداف تبیینی به کار می‌رود در آن صورت، مفهوم کیفیت در مطالعات کیفی، هدفش ایجاد فهم است. تفاوت حاصل در این‌گونه موارد، یکی از دلایلی است که شماری از محققان طرح پایایی را برای مطالعات کیفی، نامناسب می‌دانند. برای مثال استنبکا^۱ (۲۰۰۱) از جمله افرادی است که طرح مفهوم پایایی را برای مطالعات کیفی، گمراه کننده تلقی کرده است (Golafshani, 2003).

از سوی دیگر، پاتن^۲ (۲۰۰۱) پایایی را از جمله عوامل کلیدی در مطالعات کیفی دانسته و یادآور شده

³ Healy & Perry⁴ Neutrality⁵ Credibility⁶ Consistency⁷ Confirm ability⁸ Dependability⁹ Applicability¹⁰ Transferability¹ Stenbacka² Patton

۳- وجود حداقل دو نفر برای انجام مصاحبه به صورت جداگانه، اما موازی با یکدیگر و مقایسه‌ی یافته‌های دو و یا چند محقق؛

۴- استفاده از کمیته‌ی راهنما برای ارزیابی و اجرای برنامه‌ی مصاحبه. بنابراین، اگر اعضای کمیته با همدیگر در مورد پدیده‌ی اجماع داشته باشند، در این صورت، ارزیابی جمعی‌شان، صورت عینی و علمی به خود خواهد گرفت (Rao & Perry, 2003).

از منظر دیگر، در خصوص پایایی می‌توان گفت که محقق دیگری باید با در نظر گرفتن نگرش نظری مشابه همان محقق قبلی و تعقیب کلی گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل به اضافه‌ی سایر شرایط مشابه قادر باشد، درباره‌ی همان پدیده به توضیحات نظری یکسان برسد و اگر تعارض‌هایی پیش آمد، می‌توان آنها را از طریق بازنگری داده‌ها و شناسایی شرایط گوناگونی که ممکن است در هر کدام از موارد عمل کند، حل نمود (استراس و کوربین، ۱۳۸۵).

برای اطمینان از پایایی در یک تحقیق کیفی، آزمون قابلیت اعتماد^۳ آن امری حیاتی است. سل می‌گوید هر هر چند که انجام مطالعات کیفی خوب از طریق ارزیابی پایایی در تحقیقات کیفی قابل حصول است، اما قابلیت اعتماد در یک گزارش تحقیقی در مرکز موضوع‌هایی چون پایایی قرار دارد (Rao & Perry, 2003). اطمینان‌پذیری به درجه‌ی بازیافت‌پذیری و تکرارپذیری داده‌ها از سوی سایر افراد اطلاق می‌شود. مفهوم مذکور جانشین مفهوم پایایی در حوزه‌ی کمی شده است. همان‌گونه که ذکر شد به دلیل ماهیت تفسیری و تاویلی رفتار انسان و وجود برداشت‌های

ملاک‌های اساسی برای بررسی کیفیت هستند (Golafshani, 2003).

برای آشنایی بیشتر با مفهوم پایایی در تحقیقات کیفی، لینکلن و گوبا^۱ (۱۹۸۵) معتقدند که قابلیت وابستگی در تحقیقات کیفی با پایایی در تحقیقات کمی مطابقت دارد. همچنین، آنها ارزیابی دقیق تحقیق را یکی از مقیاس‌های مهم در افزایش قابلیت وابستگی دانسته‌اند. این امر می‌تواند برای بررسی فرایند تحقیق برای ایجاد پایداری به کار رود. مطابق با مورد قبلی، کلانت و سل^۲ (۱۹۹۲) نیز تصدیق کرده‌اند که مفهوم وابستگی با مفهوم پایداری و پایایی مطابقت داشته است. پایداری یا ثبات داده‌ای، زمانی حاصل می‌شود که مراحل تحقیق از طریق آزمون مواردی، چون داده‌های خام، فرآورده‌های تلخیص داده‌ای و فرایندهای یادداشت‌ها، تایید شده باشند (Golafshani, 2003).

گوتز، معتقد است قابلیت اعتماد شاخصی مهم در روش‌های تحقیق کیفی به شمار می‌رود؛ چرا که مشاهدات طولانی در زندگی اجتماعی یک گروه در یک دوره‌ی زمانی به محقق این امکان را می‌دهد تا به سطح بالایی از روابط بین مفاهیم و مشاهدات دست یابد (Bryman, 2001: 265).

در پژوهش کیفی برای رسیدن به پایایی کاربرد چهار راهکار زیر ضروری است:

۱- استفاده از فرایندهای ساخت یافته از مصاحبه‌های همگرا؛

۲- سازماندهی فرایندهای ساخت یافته برای ثبت، نوشتن و تفسیر داده‌ها؛

¹ Lincoln and Guba

² Clont & Seale

³ Trustworthiness

پژوهش، تغییرات پدیده‌های تحت مطالعه و به‌طور کلی به زمینه‌ی در حال تغییر پژوهش توجه کند و این تغییرات را به‌طور دقیق توصیف نماید. به اعتقاد لینکلن و گوبا (۱۹۸۹) چنین تغییر و تبدیل‌هایی علامت مشخصه‌ی یک پژوهش دقیق و موفق کیفی است (حریری، ۱۳۸۵: ۷۲).

متفاوت و داشتن نظرگاه‌های مختلف از سوی مشاهده‌گران در جهت بررسی و تفسیر مشاهدات و مصاحبه‌های خود، احراز این شاخص هم‌چندان به آسانی میسر نیست (حریری، ۱۳۸۵: ۶۶). لینکلن و گوبا (۱۹۸۵) برای افزایش قابلیت اطمینان پژوهش، توصیه می‌کنند که پژوهشگر به شرایط متغیر طرح

جدول شماره ۳- تکنیک‌های آزمون پایایی در تحقیقات کیفی

<p>هدایت دقیق جریان مصاحبه برای گردآوری داده‌ها ایجاد فرایندهای ساختمند برای اجرا و تفسیر مصاحبه‌های همگرا استفاده از کمیته‌ی تخصصی</p>	<p>پایایی</p>
---	---------------

Source: Rao & Perry, 2003

دقت در جهت به‌کارگیری روش اجرای تحقیق توجه دارند و بحث تعمیم نتایج به زمینه‌های دیگر برای آنان در اولویت قرار ندارد. " بدین ترتیب، معیار پایایی در قابلیت کنترل، قابلیت اعتماد به داده‌ها و روش اجرای تحقیق و با توجه به خاص بودن هر یک از روش‌های تحقیق کیفی فرمول‌بندی مجدد شده است. سایر برداشتها از پایایی را مانند این که مجموعه‌ی داده‌های تکراری به همان داده‌ها و نتایج منتهی خواهد شد، کنار بگذارید. اگر این برداشت از پایایی به کارگرفته شود، شاید بی‌اعتمادی به داده‌ها به اعتماد به آنها ترجیح داده شود. " (فلیک، ۱۳۸۷).

نگاه پارادایمی به مفاهیم اعتبار و پایایی

ارزیابی اعتبار و پایایی در پارادایم‌های مختلف نظیر پارادایم رئالیسم، بر ساخت‌گرایی و ... روش خاص خود را دارد. در واقع، استفاده از انواع اعتبار و

برای رسیدن به قابلیت وابستگی یا همان پایایی، استفاده از راهکارهای زیر مفید خواهد بود:

۱- رسیدن به قابلیت وابستگی در طول طرح تحقیق: این بررسی شامل آزمون و مستندسازی فرایندهای بررسی است که در طول مرحله‌ی طرح تحقیق اتفاق می‌افتد؛ یعنی بررسی کننده موارد زیر را آزمون می‌کند:

(الف) صحت فرایندهای دنبال شده؛

(ب) قابل فهم بودن آن؛

(ج) استفاده از مدارک و مستندات و شواهد کافی؛

(ه) فراهم سازی مکانیسم‌های غلبه بر خطاها که کلیه‌ی موارد فوق در ایجاد وابستگی نقش مهمی را ایفا می‌کنند (Andreas, 2003).

در جمع‌بندی مباحث مطرح شده درخصوص پایایی تحقیق کیفی به نظر می‌رسد محققان این حوزه، بیشتر به مباحثی چون قابل اعتماد بودن داده‌های جمع‌آوری شده و صحت آنها و همچنین

همچنانکه به تقسیمات انواع فهم که در پژوهش‌های کیفی به دست می‌آیند، توجه دارم. تقسیم‌بندی من از اعتبار می‌تواند همان تقسیم‌بندی انواع فهم به عنوان هدف اصلی پژوهش کیفی در نظر گرفته شود» (Haberman & Miles, 2002: 39).

رهیافت انتقادی با مطالعات مکتب فرانکفورت و بالاخص یورگن هابرماس^۲ بر تولید واقعیت اجتماعی توسط کنشگران انسانی و توانایی انسان در جهت استفاده از ویژگی‌های انسانی خود برای رهایی از سلطه تأکید می‌کند.

آنچه مهم است، توجه به این نکته است که هرکدام از پارادایم‌های مذکور بر اساس معرفت‌شناسی خود به انواع مختلفی از اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی تأکید می‌کنند، اما به هر حال، بدون داشتن دیدگاهی پارادایمی که زیربنای هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی محقق و درک او از مفاهیم پژوهش را مشخص می‌کند، امکان گردآوری و تحلیل داده‌ها و اطمینان از دقت آنها به این سادگی‌ها میسر نیست و چه بسا امکان‌ناپذیر خواهد بود؛ چنانکه گروفر^۳ اذعان می‌دارد:

«بدون یک نظریه‌ی هستی‌شناسانه، واقعیت بدون ساختاری ذاتی باقی می‌ماند و می‌توان چنین ادعا کرد که بدون داشتن نظرگاه معرفت‌شناسانه، داده‌ها تحت تعین تئوری خاصی قرار نگرفته و تبیین نمی‌شوند» (Groff, 2004:139).

پایایی و نوع برخورد و برداشت پژوهشگر از آن منوط به دیدگاه پارادایمی اوست. برای مثال، از منظر پارادایم پوزیتیویستی، اعتبار سازه‌ای به معنای عینیت و پرهیز از ارزش داوری درک می‌شود، در حالی که در پارادایم طبیعت‌گرایانه و واقع‌گرایانه که زیربنای پژوهش کیفی را تشکیل می‌دهند، برای ارزیابی این نوع از اعتبار از تکنیک تاییدپذیری استفاده می‌شود. بنابراین، پارادایم پوزیتیویستی بر اندازه‌گیری ابعاد و زوایای واقعیت اجتماعی و البته، با تأکید بر حفظ عینیت تأکید می‌کند. در مقابل این دیدگاه، پارادایم طبیعت‌گرایانه به وجود آمد که بر مشاهده و مطالعه در محیط طبیعی و بدون دست‌کاری تأکید می‌کند و در ادامه، پارادایم واقع‌گرایانه است که به باور هم‌رسلی^۱ (۲۰۰۲) زیربنای مطالعات مردم‌شناسان و بررسی‌های قوم‌نگارانه‌ی مکتب شیکاگو را شکل داد. بر این اساس، می‌توان گفت که یکی از عمومی‌ترین جنبه‌های واقع‌گرایی برای پذیرش رهیافت کیفی، اتخاذ روابط طولی‌المدت با افراد تحت مطالعه و مشارکت در زندگی روزمره‌ی آنهاست، که در این صورت می‌توان به درک اعتقادات و معنای رفتارهای آنان نائل آمد؛ روشی که در رهیافت‌های دیگر امکان درک معنای آن وجود ندارد. همچنین، از سوی دیگر عده‌ای از محققان پژوهش کیفی با رهیافت رئالیستی به جای «اعتبار» از واژه‌ی «فهم» استفاده می‌کنند. این مورد حتی توسط ماکسول (۲۰۰۲) هم تایید می‌شود؛ طوری که به منظور پذیرش یک رهیافت رئالیستی، ماکسول می‌گوید:

«من دیدگاه انتقادی وکلوت را می‌پذیرم که معتقد است فهم عنصر بنیادی‌تری از اعتبار در تحقیقات کیفی به شمار می‌رود. به انواع اعتبار نظر می‌کنم،

² Jurgen habermas

³ Groff

¹ Hamersley

جدول شماره ۴- اعتبار و پایایی در پارادایم‌های مختلف

Hirschman(1986) Miles & Huberman(1994) Robson(1993)	Denzin & Lincoln(1994) Lincoln & Guba(1985)	Yin(1994)	محققان پارادایم
اعتبار سازه‌ای اعتبار درونی اعتبار بیرونی پایایی عینیت بی طرفی	اعتبار سازه‌ای اعتبار درونی اعتبار بیرونی پایایی	اعتبار سازه‌ای اعتبار درونی اعتبار بیرونی پایایی	پژوهش‌گر
قابلیت اعتبار قابلیت انتقال قابلیت وابستگی قابلیت تایید	این افراد به جای پوزیتیویسم از واژه‌ی ما بعد پوزیتیویسم استفاده کرده‌اند.	قابلیت اعتبار قابلیت اعتماد قابلیت تایید قابلیت وابستگی	تألیف
	- قابلیت اعتبار- قابلیت انتقال قابلیت وابستگی- قابلیت تایید		تئوری انتقادی و برساخت‌گرایی

Source: Andreas, 2003

بحث و نتیجه‌گیری

در سراسر مقاله، سخن بر سر موضوع پایایی و اعتبار در پژوهش کیفی بود. همچنان‌که ذکر شد، اعتبار و پایایی از جمله مفاهیمی است که برگرفته از روش‌های کمی در پژوهش‌های اجتماعی است و اگرچه محاسبه‌ی این شاخص‌ها در حوزه‌ی پژوهش‌های کمی با تکیه بر محاسبات و آزمون‌های آماری دقیق انجام می‌گیرد، کسب اطمینان از احراز پایایی و اعتبار در حوزه‌ی کیفی به دلیل ویژگی‌های ذکر شده‌ی آن، به همان دقت حوزه‌ی کمی امکان‌پذیر نیست.

در همین راستا، گوتز معتقد است، احراز شاخص اعتبار بیرونی (قابلیت تعمیم نتایج نمونه به جامعه) در پژوهش‌های کیفی مشکل بوده، به همین خاطر آنان

تمایل دارند تحقیقات در این حوزه به صورت مطالعات موردی و یا بر روی گروه‌های کوچک انجام پذیرد (Bryman, 2001:272). بنابراین، با توجه به ریشه داشتن تحقیق کیفی در مبانی تفسیری و عدم استفاده از آزمون‌های استاندارد، همواره امکان سوءیافتگی ابزار، مشاهدات و نتایج بررسی‌های این پژوهش‌ها مورد بحث محققان بوده است؛ یعنی بحث پرهیز از سوءگیری در پژوهش که از مباحث مهم در پژوهش کمی است، در حوزه‌ی مطالعاتی کیفی نیز موضوع بحث‌های فراوانی بوده است. ماکسول (۱۹۹۶) یکی از تهدیدهای مهم برای نتایج پژوهش کیفی را انتخاب داده‌هایی از سوی پژوهشگر می‌داند که با نظریه‌ها و پیش‌انگاشته‌های وی مطابقت کامل دارند. وی در ادامه خاطر نشان می‌کند که راه حل این

برداشت‌های هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه‌ی محققان دارد و هر محقق با توجه به وابستگی‌اش به مکتب یا دیدگاه فکری خاص از نوعی روش کیفی استفاده می‌کند. اگرچه بیشتر گونه‌های اعتبار بر اساس دیدگاه‌های هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه‌ی محقق متفاوت است، اما اغلب رابطه‌ای ثابت بین هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و سایر عناصر تحقیق وجود دارد؛ یعنی انتخاب استراتژی تحقیق (که رهیافت روش‌شناختی خاص به‌کار رفته در روابط بین سؤال‌های تحقیق، تعاریف مفهومی و... را در بر می‌گیرد)، به‌طور عمده وابسته به دیدگاه‌های معرفت‌شناسانه‌ی محقق است. برای مثال، می‌توان به ترجیح در استفاده از تبیین‌های کارکردی یا تفسیری اشاره کرد که توسط مواضع هستی‌شناسانه‌ی محقق تحت تأثیر قرار می‌گیرد که این مورد به‌طور عمده در ارتباط با نوع نگرش محقق از بعد عینی یا اوبژکتیو و یا ذهنی و سوپژکتیو نسبت به ماهیت واقعیت انسانی است (marschan-pekkari, Welch, 2004:469).

سخن آخر این‌که با وجود تنوع و اختلاف دیدگاه‌ها در حوزه‌های کمی و کیفی، بیشتر پژوهشگران بر ایجاد پل‌های ارتباطی بین دو روش کمی و کیفی تأکید کرده، بر این اعتقادند که از رهگذر تعامل بین دیدگاه‌های هستی‌شناسانه و معرفت‌شناسانه شاید بتوان به نوعی روش تعاملی دست یافت. در عین حال، تنوع دیدگاه‌ها در حوزه‌های کمی و کیفی را می‌توان حاصل نوعی گذار دانست؛ گذار از همگونی به ناهمگونی، از تک صدایی به چند صدایی، شاید جهان امروز به قول لیوتار، جهان پایان کلان روایت‌ها باشد و به همین سبب هم نقد کلان روایت

مشکل، کنار گذاشتن و حذف نظریه‌ها، پیش‌انگاشته‌ها و ارزش‌های پژوهشگر کیفی نیست و این امر حتی اگر امکان‌پذیر هم باشد، با ویژگی انعکاسی پژوهش کیفی، که جزء ذاتی و جدایی‌ناپذیر این رویکرد به شمار می‌رود، سازگاری ندارد (حریری، ۱۳۸۵:۷۵).

گوناگونی روش‌ها و تعدد تفاسیر و برداشت‌ها در حوزه‌ی تحقیقات کیفی، نه فقط در پایایی و اعتبار، حتی در کاربرد و روش‌های به‌کارگیری آنها هم گاهی وجود دارد. در واقع، یک روش قابل کاربرد در شیوه‌های انجام تحقیقات کیفی، مانند تحلیل متون، تحلیل گفتمان، یا تحلیل کنش‌های متقابل وجود ندارد. تعداد بسیاری از روش‌ها، روش‌های مختلفی از جمع‌آوری و تحلیل کنش‌های انسانی و شیوه‌ی استفاده انسان‌ها از نمادها وجود دارد. با وجود تنوع روش‌ها و از دیدگاه معرفت‌شناسانه که از برداشت‌های عامیانه متفاوت است، محققان کیفی مدعی ارائه‌ی واقعیات موضوع‌ها و مسائل تحقیق مورد بررسی‌شان هستند، تا ایده‌ها و برداشت‌های خود؛ و مسأله‌ی عینیت که البته با تمام اینها مرتبط است (Silverman, 2004: 283). همه‌ی این موارد نشان می‌دهد که قاعده‌ی کلی در روش‌های کیفی در خصوص ارزیابی اعتبار و پایایی وجود ندارد، اما برای رفع محدودیت‌های مذکور، علمای روش تحقیق کیفی سعی کرده‌اند با استفاده از تثلیث، کسب اطلاعات موازی، تحلیل موارد منفی و... بر محدودیت‌های مذکور غلبه نمایند، لکن باز در نهایت، نوع بررسی، شیوه‌های ارزیابی و کسب اعتبار و پایایی تحقیق بستگی به دیدگاه‌ها و بینش‌های تئوریک و

که قابلیت اعتبار (اعتبار پذیری) در تحقیق کیفی با اعتبار درونی در پوزیتویسم مشابهت دارد (Credibility= Internal Validity)، قابلیت انتقال (انتقال پذیری) در تحقیق کیفی با اعتبار بیرونی در پوزیتویسم مشابهت دارد (Transferability= External Validity)، قابلیت وابستگی در تحقیق کیفی با پایایی در پوزیتویسم مشابهت دارد (Dependability=Reliability) و قابلیت تایید (تایید پذیری) در تحقیق کیفی با بی طرفی و عینیت در پوزیتویسم مشابهت دارد (Confirmability= Neutrality & Objectivity)

منابع

- ۱- استراس، انسلم و کوربین جولیت. (۱۳۸۵). اصول روش تحقیق کیفی (نظریه منبایی): رویه‌ها و شیوه‌ها، بیوک محمدی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۲- بیسی، ارل. (۱۳۸۱). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی ۲، رضا فاضل، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- ۳- حریری، نجلا. (۱۳۸۵). اصول و روش‌های پژوهش کیفی، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۴- ریتزر، جورج. (۱۳۸۳). نظریه‌ی جامعه‌شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.
- ۵- فلیک، یو. (۱۳۸۵). درآمدی بر پژوهش‌های کیفی در علوم انسانی، عبدالرسول جمشیدیان، سیدعلی سیادت و رضا علی نوروزی، قم: سماء قلم.
- ۶- فلیک، اووه. (۱۳۸۷). درآمدی بر تحقیق کیفی، هادی جلیلی، تهران: نشرنی.

پوزیتویسم در حوزه‌ی روش‌شناختی کمی و آماری سبب پدید آمدن پارادایم‌های تفسیری و برداشت‌های متفاوت و گاه احیانا مخالف با آن شده است و روش‌های کیفی که یکسره بر نسبیت دیدگاه‌ها و تفاسیر تأکید می‌کنند هم شاید تداوم روایت‌های لیوتار^۱ و پست مدرنیست‌ها در حوزه‌های روش‌شناسانه باشد.

اگر بخواهیم نکات کلیدی را در مبحث اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی بیرون بکشیم، احتراز از نسخه پیچی واحد و تأکید بر کار تیمی (Susi & Darach, 2003)، دقت در ارزیابی اعتبار و پایایی و کیفیت اسناد و مدارک گردآوری شده (Flick, 2006: 269). مهمترین آنها خواهد بود؛ چرا که مانند سایر ویژگی‌های تحقیق کیفی، اعتبار و پایایی این حوزه نیز با تحقیق کمی متفاوت بوده، بدون تأکید و الزام، پژوهشگران به انواع آزمون‌های آماری در جهت کسب اعتبار و پایایی برای تحقیق، به دنبال نسبیت هستند که در این اثنا گاه از همان مفاهیم پایایی و اعتبار و گاه از مفاهیمی متفاوت به بحث درباره‌ی دقت و صحت و قابلیت تعمیم نتایج تحقیق استفاده می‌شود. موارد یاد شده نشان می‌دهد هر چند که در مقاله‌ی حاضر مباحث اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی به صورت مجزا اشاره شده است، اما واقعیت این است که به هیچ عنوان نمی‌توان مرز قاطعی را بین این دو قرار داد، و اگر چنین مرزبندی‌ای حتی به شکل نسبی مطرح شده است، عمدتا برای شفاف سازی موضوع مورد مطالعه بوده است. حاصل کلام این‌که برای علاقه‌مندان در حوزه‌ی پژوهش ضروری است بدانند

¹ Lyotard

inter-firm relationships, *Qualitative Market Research: An International Journal*, Volume 6 Number 4 2003 pp. 236-247.

18- Seale, Clive (1999), *The Quality of Qualitative Research*, Sage Publication.

19- Silverman, David (2004), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, Edited by David Silverman, Sage Publication LTD.

20- Susi Geiger., and Darach, Turley (2003), Grounded theory in sales research: an investigation of salespeople's client relationships, *Journal of Business & Industrial Marketing* Volume 18 Number 6/7 2003 pp. 580-594.

21- Wood, Peter (2006), *Successful Writing for Qualitative Researchers*, second edition, Routledge.

7- Andreas M. Riege (2003), Validity and reliability tests in case study research: a literature review with "hands-on applications for each research phase, *Qualitative Market Research: An International Journal*, Volume 6, Number 2 pp. 75-86, Griffith University, Nathan, Australia.

8- Bryman, Alan (2001), *Social Research Method*, Oxford University Press.

9- Flick, Uwe (2006), *An Introduction to Qualitative research*, Sage Publication LTD.

10- Golafshani, Nahid (2003), Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research, *The Qualitative Report*, Volume 8, Number 4, pp: 597-607.

11- Groff, Ruth (2004), *Critical realism, Post-positivism and the possibility of knowledge*, Routledge.

12- Haberman Michael A. and miles, Mathew B (2002), *The Qualitative researchers companion*, sage Inc.

13- Jaruwan Daengbuppha, Nigel Hemmington, Keith Wilkes (2006), Using grounded theory to model visitor experiences at heritage sites, *Qualitative Market Research: An International Journal*; Volume: 9.

14- Kirk, Jerome., and Miller, Marc L. (1986), *Reliability and Validity in Qualitative Research*, *Qualitative Research Method Series*, Sage Publication INC.

15- Lisa Given (2006), *Qualitative research in evidence-based practice: a valuable partnership*, *Library Hi Tech*, University of Alberta, Edmonton, Canada. Volume 24 Number 3 , pp. 376-386.

16- Marschan, Piekkari., and Rebecca , Welch Catherine (2004), *Handbook of Qualitative Research Methods For International Business*, Edward Elgar Publishing INC.

17- Rao. Sally & Perry. Chad (2003), *Convergent interviewing to build a theory in under-researched areas: principles and an example investigation of Internet usage in*